

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

УДК 94:930.2

Віднянський С.В.

З ДОСВІДУ ІНТЕГРАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ У СВІТОВУ: ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ У БАГАТОТОМНІЙ «ЕНЦИКЛОПЕДІЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ»

У статті розкривається наукове, практичне й громадсько-політичне значення підготовки і видання Інститутом історії України НАН України багатотомної «Енциклопедії історії України». Дається загальна характеристика специфіки її побудови, передусім змісту та логічної підпорядкованості й взаємопов'язаності тих сюжетно-тематичних блоків та окремих статей-гасел, що стосуються проблем всесвітньої історії. На конкретних прикладах висвітлюється ступінь вивчення й основний зміст представлених в енциклопедії матеріалів про головні політичні і суспільні події та явища світової історії з акцентуванням на їхньому впливі на долю українців та України; країнознавчі нариси, з виділенням сюжетів про взаємовідносини відповідної держави та України; основні події міжнародного життя й відносин та їх дотичність до України або «українського питання»; міжнародні зв'язки українського народу та зовнішню політику України, а також про окремих визначних особистостей планети (державних діячів, політиків, вчених, діячів культури), діяльність яких причетна до України.

Ключові слова: Україна, енциклопедія, всесвітня історія, міжнародні відносини, зовнішня політика, історичні постаті.

Багатотомна «Енциклопедія історії України: В 10 т.» / Ред. кол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2003-2013 (далі – «ЕІУ»), підготовлена в Інституті історії України НАН України, є вагомою й своєчасною відповіддю на потреби вітчизняної науки та практики реалізації завдань новітнього українського державотворення. Однією з головних особливостей цього фундаментального видання є системне відображення історії України у всій її багатоманітності, у політичному і мовно-культурному розмаїтті буття українського соціуму у межах різних імперій і держав у широкому контексті європейської й світової історії, зокрема синхронізація й інтеграція найновіших історичних знань про Україну з усесвітніми й європейськими процесами й структурами історичного буття. Тобто предметом історії України виступає історія всіх людей, хто впродовж століть проживав і розвивався на цій території, а отже, ця історія не зводиться лише до висвітлення «українського питання», а подається у широкому контексті минулого тих держав і народів, в яких і серед яких українці існували, з урахуванням європейського та всесвітнього компонентів та рецепції.

Редакційна колегія та авторський колектив «ЕІУ» виходили з того, що історичні знання, усвідомлення досвіду розвитку світової цивілізації та

навколишнього світу, бачення свого реального місця в ньому, в його минулому й сьогодні, завжди відігравали і відіграватимуть неабияку роль у житті народів, суспільств і окремих особистостей. Особливо актуально це звучить для українців та України, яка, як етнографічний простір, від початків своєї історії була місцем зіткнення й суперництва, але й водночас – взаємовпливів різних цивілізаційних спільнот. Яскраве й складне, а в окремі періоди історії драматичне минуле одного з найбільших центральноєвропейських народів – українського – нерозривна складова загальноєвропейського та всесвітнього цивілізаційного процесу. Зовнішні фактори, зокрема знакові події й переломні етапи всесвітньої історії та міжнародних відносин (наприклад, Перша і Друга світові війни), завжди здійснювали суттєвий, а то і вирішальний вплив на історичну долю українського народу. Без контексту світового цивілізаційного поступу є неможливим відтворення повної й об'єктивної національної історії, з'ясування місця та ролі України й українського народу у всесвітньому історичному процесі. У зв'язку з цим цілком справедливим є твердження відомого фахівця із сучасної зарубіжної та української історіографії професора Л. Зашкільняка про те, що «національна історіографія, яка неспроможна створити власної візії навколишнього світу, не може повноцінно обслуговувати інтелектуальні потреби власного народу» [1, с. 400].

Властивістю пізнавальної діяльності людського інтелекту, пізнання історичної реальності й творення історичних знань є логічне впорядкування, структуризація і теоретизація здобутих емпіричних даних. Минуле прийнято розглядати через соціальні, етнічні, політичні, економічні, культурні, громадські та інші структури й системи, витворені людьми у процесі їх взаємин. Структуризація, систематизація і диференціація історичних знань, нагромаджуваних фаховими істориками і науково-дослідницькими колективами, привели до запровадження розгалуженої мережі різних «історій» – історії цивілізацій і континентів, народів і держав, соціальних груп і громадських інститутів, війн і дипломатії, господарства, культури, науки і техніки, ідей і релігій, повсякденного життя і ментальностей тощо. Кожний обраний спосіб упорядкування й подачі історичної інформації (знань) продиктований конкретними суспільними потребами відповідної епохи та має право на існування та подальший розвиток. Утім, кожний із них об'єктивно є змістовно однобічним, адже покликаний доповнювати одне одного щодо повноти знань про певний період розвитку історії людства.

У практиці історичної науки й освіти багатьох країн світу, зокрема, й України, прийнято виокремлювати із всесвітньої історії національну – державно- чи етно-політичну історію. Нині такий поділ світової історії викликає критику багатьох фахівців. Адже як і галузева чи предметна історія, що позбавлені можливості дати комплексну характеристику певного історичного періоду, яка б включала соціальні, економічні, культурні й інтелектуальні аспекти історії, так само, як політичні і дипломатичні, так і

національна чи країнознавча історія не може забезпечити комплексний, порівняльний аналіз основних факторів, закономірностей, альтернатив і перспектив історичного процесу на певному його етапі. Навряд чи можна сподіватися, що який-небудь єдиний підхід до вивчення всесвітньої історії зможе вичерпно висвітлити певний її період.

Хоча у сучасній світовій історіографії існують різні схеми «всесвітньої історії» й моделі чи концепції історичних епох, але загалом зберігається поділ всесвітньої історії на історію первісного суспільства, стародавню (античну), середньовічну (ранню і пізню), нову й новітню історії. Спеціалізація відбувається за рахунок поділу історії на історію великих, пов'язаних між собою регіонів світу: Європи, Близького й Середнього Сходу, Центральної Азії, Північної та Південної Америки. Може йтися і про історію субрегіонів (Західна і Центрально-Східна Європа, Південно-Східна Азія тощо), окремих зарубіжних країн та історію загального й особливого в явищах, що пережили групи країн і народів (історія Ренесансу, Реформації, колоніальних захоплень, національно-культурного відродження, наприклад, слов'янських народів тощо). Складовими всесвітньої історії є дослідження окремих процесів: політичної, економічної, воєнної, дипломатичної історії або історії науки і техніки тощо.

В Україні дослідження проблем всесвітньої історії традиційно зосереджено на таких наукових напрямках: історія Стародавнього світу (антикознавство, візантиністичні студії й сходознавство), вивчення проблем середньовічної європейської історії, нової й новітньої історії країн Європи та Америки, історії країн Азії, Африки і Латинської Америки та студії з історії міжнародних відносин. Відносно самостійними напрямками дослідження можна вважати історичну славістику та історію Росії.

Окреслені концептуально-схематичні підходи до висвітлення всесвітньої історії спричинилися до вибору переважно міждисциплінарного способу представлення різних періодів світової історії переважно з аналізом політичної, соціальної, культурної та інтелектуальної історії і менше, економічної. Поряд з традиційним проблемно-хронологічним методом дослідження широко використовується метод діахронічного та наскрізного висвітлення історичних явищ. Зрештою, враховуючи головну мету й провідний рефрен «ЕІУ» та нинішні геополітичні реалії, пріоритетним стало представлення всього, що пов'язано із місцем та роллю України в сучасному цивілізованому світі, а також із загальноєвропейським виміром історії, зокрема основних ідей, сил, рухів і подій, що упродовж століть формували весь континент, його ідентичність. Водночас наголошується на особливостях історичного розвитку тих регіонів Європи, що тривалий час залишалися поза впливами, що вважаються визначальними для європейської історичної традиції, їх внеску в спільний досвід суспільного устрою і культури. Мовиться про Скандинавію, Середземномор'я, Балкани, і, особливо – Центральну та Східну або

Центрально-Східну Європу – геополітичний та історико-культурний регіон європейського континенту, до якого належить і Україна, у якому відбувались становлення різних форм української державності та розвиток української нації.

При висвітленні цієї багатоманітності, полівимірності, регіонально-територіальної мозаїчності та суперечливості історії України авторський колектив «ЕІУ» спирався на новітній український гранд-наратив і науково-теоретичні надбання сучасної світової історичної думки. Це сприяло переосмисленню подій та явищ світової історії, особливо тих, що впливали на історичний розвиток України.

У довідково-інформаційному компендіумі «ЕІУ» у розрізі проблематики всесвітньої історії та міжнародних відносин можна виокремити наступні основні сюжетно-тематичні блоки:

- термінологічні та історико-теоретичні статті з проблем всесвітньої історії та міжнародних відносин;

- головні політичні та суспільні події та явища світової історії з акцентуванням на їхньому впливі на долю українців та України;

- історико-регіональні й країнознавчі нариси, з виділенням сюжетів про взаємовідносини відповідної держави з Україною;

- минуле українських етнічних земель, історичних регіонів України (Західна Україна, Буковина, Галичина, Закарпаття), або їх частин (Верховина, Гуцульщина, Мараморощина, Підляшшя, Пряшевщина, Східна Галичина) у складі сусідніх держав (Росії, Австро-Угорщини, Польщі, Чехословаччини, Угорщини та Румунії);

- українці у світі (Росії, Польщі, Румунії, Словаччині, США, Канаді та інших державах) та національні меншини (болгари, греки, євреї, молдавани, німці, поляки, роми, росіяни, румуни, серби, словаки, угорці, чехи та ін.) в Україні;

- основні події міжнародних відносин (війни, відомості про основні міжнародні організації та інституції, міжнародні конференції, договори тощо та їх дотичність до України або «українського питання»);

- міжнародні зв'язки українського народу, зовнішня політика українських державних утворень та діяльність дипломатичних служб України;

- біографічні матеріали про окремих визначних людей планети (державних діячів, політиків, вчених та діячів культури), діяльність яких причетна до України.

Отже, спробуємо охарактеризувати зміст цих сюжетно-тематичних блоків дещо детальніше, розкрити специфіку їхньої побудови.

Насамперед слід зазначити, що на особливу увагу заслуговують термінологічні та історико-теоретичні статті з проблем всесвітньої історії та міжнародних відносин, більшість з яких відрізняються за змістом науковою новизною з поданням сучасних дискусійних, інтерпретаційних компонентів, а окремі з них вперше піддаються науковому визначенню й ґрунтовній

характеристиці. У статтях цього жанру прослідковується український вимір певного поняття або визначення. До таких статей-гасел, наприклад, відносяться: «Автократія», «Автономія», «Автохтони», «Аграрне суспільство», «Античність», «Асиміляція», «Біженці та переміщені особи», «Бронзовий вік», «Геноцид», «Глобалізація», «Давня історія», «Демократія», «Держава як цивілізаційний феномен», «Діаспора», «Еміграція», «Євроатлантична цивілізація», «Західна цивілізація», «Звичаєве право», «Імміграція», «Імперіалізм», «Імперія», «Капіталізм», «Конституція», «Матеріалізм історичний», «Міжнародне право», «Міжнародні відносини», «Нація», «Нова ера», «Періодизація в історичній науці», «Постмодернізм в історії», «Слов'янофілі», «Тоталітаризм», «Фашизм», «Цивілізація» та ін.

У статті-гаслі «Австрославізм» розглядається сутність інтелектуальної й громадсько-політичної течії в Австрійській імперії, що сформувалась у 40-х рр. XIX ст. за ініціативою чеських діячів. Наголошується, що ця концепція знайшла підтримку в колах західних українців та у діяльності їх першої політичної організації – Головної руської ради, яка у 1848 р. запропонувала автономний поділ Галичини на українську і польську частини [2, с. 20-21]. У статті «Будителі» поряд з визначенням й характеристикою «будительського» періоду в історії слов'янських народів імперії Габсбургів, розкривається значення ідей слов'янської єдності й солідарності для поживлення процесу культурного самовизначення і поглиблення взаємин слов'янських народів, зокрема і українців. Також висвітлюються особливості національно-культурного пробудження серед закарпатських русинів-українців, зокрема літературно-громадської діяльності І. Базиловича, О. Духновича, М. Лучкая, А. Кралицького, О. Павловича, І. Сільвая, А. Добрянського та ін. [2, с. 389-390]. У гаслі «Громадянське суспільство» подано декілька визначень цього поняття та його варіації, історію зародження цієї ідеї, проблему формування та зміцнення громадянського суспільства, його основні якості, співвідношення між ним та державою. В ньому зазначається, що словосполучення «громадянське суспільство» вживається для означення такого суспільства, «яке має достатню «силу», що забезпечує певну автономію та захист громадян від авторитарних та гегемоністських зазіхань держави» і орієнтує політичну думку на те, що для утвердження вільного соціального життя важливі приватна власність, ринок і ліберальна держава. Ці ідеї з 1970-х рр. стали концептуальним підґрунтям боротьби за демократію в країнах світу з авторитарними й тоталітарними режимами [3, с. 215-216].

Новизною наукової характеристики й концептуалізації та ґрунтовністю висвітлення головних ознак і явищ основних періодів європейської і всесвітньої історії відрізняються розлогі проблемні статті «Нова історія», «Новий час», «Модерна епоха», «Новітня історія», «Середні віки» та багато інших інноваційних історико-теоретичних розвідок, якими нині послуговуються науковці. Наприклад, в першій з них зазначається, що у

сучасній українській історіографії проблеми концептуалізації Нового часу пов'язані із взаємодією і змаганням двох парадигматичних підходів: подолання традицій усталеного радянського канону та засвоєння й адаптація новітніх західних візій до конструкції української історії і включення її до загальноєвропейської перспективи. Наголошується, що «гострим і актуальним залишається питання про засади й критерії виокремлення Нової історії України, передусім ранньомодерних часів, щодо яких побутують різні підходи», які розкриваються у статті [4, с. 434].

До наступного жанрового блоку відносяться статті про головні політичні та суспільні події та явища світової історії з акцентуванням на їхньому впливові на долю українців та історію України. До них можна віднести: «Аграрна реформа XVI ст.», «Антанта», «Балканські війни 1912-1913 рр.», «Велика війна 1409-1411 рр.», «Великі географічні відкриття», «Відродження, Ренесанс», «Віденські арбітражі 1938 р. і 1940 р.», «Віденський конгрес 1814-1815 рр.», «Війна 1812 р.», «Вічний мир 1686 р.», «Грюнвальдська битва 1419 р.», «Другий фронт», «Західноєвропейський Союз», «Золота Орда, улус Джучі», «Карловицький конгрес 1698-1699 рр.», «Керзона лінія», «Синьоводська битва 1362 р.», «Нюрнберзький процес 1945-1946 рр.», «Паризька Комуна 1871 р.», «Російсько-японська війна 1904-1905 рр.», «Французька революція 1789 р.», «Холодна війна», «Хрестові походи» та ін.

У статті «Просвітництво» дається вузьке і широке визначення цієї епохи в історії європейської культури, характеризуються її важливі ознаки та засоби утвердження ідеалів Просвітництва. Розкривається національна специфіка прояву цієї культурної течії в різних країнах Європи, а також внесок українців у розвиток російського Просвітництва (Т. Прокоповича, Я. Козельського та ін.) та висвітлюються особливості, етапи та прояви Просвітництва в Україні, де «вершиною розвитку української просвітницької думки XVIII ст. є творчість видатного українського просвітника, філософа, педагога, поета Г. Сковороди» [5, с. 36-39].

Грунтовна стаття «Реформація» присвячена місцю й значенню цього релігійно-суспільного руху в Європі XVI – середини XVII ст. у світовій історії. Розглядаються декілька значень поняття «Реформація» й різні його оцінки, властиві світській та церковній науці, а також своєрідні національні і церковні моделі її проявів у різних європейських державах. Цей релігійний і суспільно-культурний рух у східнослов'янських землях не мав успіху, побіжно зачепивши білоруські й українські землі, що входили до складу Речі Посполитої. Він призвів до появи в них протестантських громад – переважно кальвіністів та социніан, до яких перейшла частина литовських, білоруських та українських шляхтичів і навіть магнатів, а також до активізації міжконфесійної боротьби, пришвидшивши Берестейську церковну унію 1596 р. та контрреформаційні процеси [5, с. 183-186].

Вагоме місце в «ЕІУ» займають країнознавчі статті-гасла, з виділенням сюжетів про взаємовідносини відповідної держави з Україною. Цей блок матеріалів складається з двох типів статей – історичних нарисів про конкретну державу (наприклад, «Австро-Угорщина», «Візантія, Візантійська імперія», «Німеччина», «Польща», «Словаччина, Словацька Республіка» та інші – понад 150 держав світу) і тематичних статей про найважливіші події їх розвитку (наприклад, «Аракчеєвщина», «Габсбурги», «Дожі Дердя повстання 1514 р.», «Конституція Речі Посполитої 3 травня 1791 р.», «Листопадова революція в Німеччині 1918 р.» та ін.).

У розлогій статті «Росія» системно представлені основні періоди російської історії після монголо-татарської навали 1237-1238 рр. – Великого князівства Московського, Російського царства, Російської імперії, Російської Республіки, Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки, Росії під час Громадянської війни, Росії у складі СРСР та Російської Федерації. Також окремими сюжетами висвітлюються становище українців в Росії та розвиток українсько-російських відносин після 1991 р. [5, с. 309-337]. Подібним чином структурована і ґрунтовна стаття «Сполучені Штати Америки», у якій поряд із хрестоматійними загальними даними про країну, подається характеристика основних етапів історії США та особливостей внутрішньо- і зовнішньополітичної діяльності американських адміністрацій різних часів. Розкривається місце і роль наддержави у світі й сучасних міжнародних відносинах та окремо висвітлюється еволюція політики США щодо України та української діаспори, роль останньої в американській історії та розвитку американсько-українських відносин [5, с. 757-769].

Щодо статей про важливі події з історії окремих держав, то їх складовою частиною є сюжети про наявність українського чинника – участь українців в цих подіях або їхній вплив на українців та історичні процеси в Україні. У статті «Карловий університет, Празький університет» висвітлюється історія заснування й розвитку одного із найстаріших навчальних закладів у Європі та першого університету у слов'янській країні, у якому наприкінці XIV ст. у списках студентів є записи про вихідців з українських земель, зокрема з Волині та Галичини. З 1883 р. в ньому тривалий час викладав всесвітньо відомий український біохімік, гігієніст та епідеміолог професор І.Я. Горбачевський, який у 1902-1903 рр. був обраний ректором університету. Водночас у Карловому університеті продовжувала навчання українська студентська молодь (близько 30 осіб), яка на знак протесту проти заборони австрійськими властями заснувати український університет у Львові покинула Галичину та оселилася у Празі. Після утворення у 1918 р. Чехословацької республіки сотні студентів з Галичини, Закарпатської України та інших українських земель навчалися в університеті, утворивши у 1919 р. у Празі Українську академічну громаду в ЧСР. З осені 1921 р. до травня 1945 р. у Карловому університеті проводилися заняття для слухачів першого вищого навчального закладу

української еміграції міжвоєнного періоду – Українського вільного університету (УВУ), який відіграв виняткову роль у розвитку української культури, науки й суспільної думки, підготувавши плеяду відомих учених та патріотів України. Водночас чимало професорів УВУ, зокрема С. Дністрянський, Д. Дорошенко, О. Колесса, Я. Рудницький та інші викладали у Карловому університеті у міжвоєнні роки. Нині Празький університет реалізує програми обміну й співпраці з вищими навчальними закладами багатьох країн світу, зокрема України [6, с. 113-114].

У статті «Національно-визвольна війна угорського народу 1703-1711 рр.» розглядаються причини розгортання, характер й основні етапи війни угорців, словаків, угорських русинів (українців) та інших народів Угорщини на чолі з трансільванським князем Ференцем II Ракоці проти панування Габсбургів. Вона розпочалася у травні 1703 р. антифеодальним повстанням селян північно-східних комітатів Угорського королівства, тобто на території нинішньої Закарпатської області України. Значну увагу у статті приділено активній участі українських (русинських) селян та ремісників Закарпаття у національно-визвольній війні угорського народу, «яке на початковому етапі було центром цієї боротьби, а Мукачівський замок – резиденцією князя Ференца II Ракоці...», який з великою вдячністю і теплотою згадував русинів-куруців як «найвірніший народ» – «Gens fidelissima» [4, с. 344-347].

У статті «Польське повстання 1830-1831 рр., Листопадове повстання» йдеться про участь українців у національно-визвольному повстанні поляків проти Російської імперії за відновлення незалежності Польської держави. Воно розпочалося у Варшаві, охопило землі Королівства Польського і поширилось на Правобережну Україну й Білорусь та ототожнювалося у ХІХ ст. «зі справою боротьби проти реакції й абсолютизму за свободу і демократію в Європі» [7, с. 381-382].

Наступним сюжетно-тематичним блоком в «ЕІУ» є статті-гасла, присвячені минулому українських земель, історичних регіонів України (Західна Україна, Буковина, Галичина та Закарпаття), або їх частин (Верховина, Гуцульщина, Мараморощина, Підляшся, Пряшевіщина, Східна Галичина та Північна Буковина) у складі сусідніх держав (Росії, Австро-Угорщини, Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Румунії та інших державних утворень). У статті «Буковина» висвітлюється складний історичний розвиток цієї прадавньої слов'янської землі, що входила до складу Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, була під владою татар та Угорського королівства. З другої половини ХІV ст. входила до складу Молдавського князівства, наприкінці ХVІІІ ст. опинилася під владою Габсбургів, а після Першої світової війни була анексована королівською Румунією, влада якої проводила політику жорсткої румунізації українського населення (див. гасло «Румунізація»). Після Другої світової війни Північна Буковина була об'єднана з Україною, а Південна Буковина залишилася у складі Румунії [2, с. 395-397].

Не менш складною була історична доля іншої української землі – «Закарпатської України, Закарпаття», яка впродовж XI – початку XIII ст. опинилася під владою Угорського королівства, згодом Австрійської імперії, Австро-Угорщини, а після Першої світової війни у 1919-1939 рр. входила до складу новоутвореної Чехословацької республіки, під час Другої світової війни – у 1939-1944 рр. – знову до Угорщини, а у 1945 р. була приєднана до Української РСР, що «ознаменувало завершення об'єднання практично всіх українських земель» [8, с. 201-204].

Значним й маловідомим матеріалом з історії, політики й економіки, динаміки кількісного й національного складу населення та становища українців і їх національно-культурного життя й проблем, заповнені статті-гасла «ЕІУ» про історико-географічні регіони їх компактного проживання у складі сусідніх держав. Йдеться про «Мараморощину» у складі Румунії, «Підляшшя» у складі Польщі, «Пряшівщину, Пряшівський край» у складі Словаччини та інші українські етнографічні землі, де українці є автохтонним населенням. В останній з вищеперелічених статей йдеться про проблеми національно-культурного життя українців Пряшівщини і наголошується на тому, що з початку 1960-х рр. посилилася словакізація українського населення цього краю, яка, фактично, продовжується донині (у південно-східній частині сучасної Словацької Республіки налічується близько 250 в минулому українських, а нині переважно словацько-українських селищ, де українці становлять до 10% населення). У 1991 р. під час перепису населення Словаччини вперше запроваджено дві позиції для самовизначення населення – «українець» та «русин» (раніше все місцеве населення самоідентифікувало себе як «русини-українці»). У результаті «єдине русько-українське населення Пряшівщини, що становило одне ціле з лінгвістичної точки зору, розбите на три групи: русинів, українців і словаків – остання група, завдяки асиміляції русько-українського населення, постійно збільшується за рахунок двох перших. Частина русько-українського населення Пряшівщини усвідомлює себе окремою від українців етнічною групою – русинами, у щоденному мовленні вони вживають ті самі діалекти лемківського говору, що й українці Словаччини, але як писемну використовують не літературну українську мову, а «русинську» (лемківсько-пряшівську) мову». В цілому, українцями ідентифікує себе третина корінного русько-українського населення Словаччини (близько 11 тис. осіб), тоді як русинами – дві третини [5, с. 53-56].

До окремого тематичного блоку матеріалів «ЕІУ» можна віднести досить об'ємні статті про історію розселення (еміграцію та імміграцію), становище і національно-культурне й суспільно-політичне життя української діаспори в Росії, Польщі, Румунії, Словаччині, США, Канаді та інших державах світу (гасла «Американська народна рада угро-русинів», «Об'єднання українських організацій в Америці», «Об'єднання українців у Польщі» тощо) та історичні нариси про національні меншини (болгар, греків, євреїв, китайців, молдаван,

німців, поляків, росіян, румун, сербів, словаків, угорців, ромів, чехів та ін.) в Україні, їх міжетнічні й міжкультурні взаємини з українцями.

У статті-гаслі «Світовий конгрес українців» досить детально розглядається історія заснування, структура й основні форми діяльності найвищої координаційної громадської організації української діаспори, яка представляє інтереси більше 20 млн. українців та об'єднує українські організації із 32 країн світу. Основна діяльність Світового конгресу вільних українців (назва організації з 1967 р. по 1993 р.) була спрямована на об'єднання зусиль української діаспори з метою утвердження демократичних цінностей в УРСР, відродження державної незалежності України й збереження етнічної та духовної самобутності українців за кордоном. Після здобуття незалежності України організація провела широку міжнародну акцію щодо дипломатичного визнання незалежної України, а також організовувала кампанії стосовно визнання світом Голодомору 1932-33 рр. в УСРР актом геноциду українського народу, підтримки процесів новітнього українського державотворення та формування позитивного іміджу України у світі тощо [5, с. 479-480].

Щодо життя національних менших в Україні як важливих суб'єктів української історії, у статті «Болгари в Україні» наголошується, що масове переселення болгар на південь Російської імперії та заснування ними колоній розпочалося у зв'язку з поширенням панування Османської імперії на Болгарію у другій половині XVIII ст., що тривало до кінця 70-х рр. XIX ст. (на початку XX ст. в Росії налічувалось понад 250 тис. болгар). Далі йдеться про правовий статус болгар, їх соціально-економічне й національно-культурне життя у різні історичні часи, процеси національного й культурно-освітнього відродження болгарської національної меншини в Україні після здобуття нею незалежності [2, с. 329-330].

Історичний нарис «Чехи в Україні» містить цікавий та оригінальний матеріал про історію появи чехів на українських землях, перші згадки про яких на території Русі-України належать до XIII ст. Індивідуально чехи селилися у Перемишлі, Коломиї, Холмі, а головним чином у Львові, який із XV ст. став містом, яке завдяки своєму торговельно-господарському значенню приваблювало колоністів із чеських та німецьких земель. Внаслідок релігійних війн у Чехії, зокрема після Білогорської битви 1620 р. та втрати Чехією незалежності, на західноукраїнських землях селилися втікачі з чесько-братської спільноти. Окремі родини українського козацтва мали чеське походження (відомий рід Орликів), чеські впливи (таборитів) помітні в термінології козацького війська, організації табору та військовій тактиці. В другій половині XVIII ст. почалося масове переселення чехів з володінь австрійських Габсбургів на територію України. В другій половині XIX ст. після скасування кріпосного права виникли перші чеські колонії (переважно хліборобські) на Волині, Поділлі та у Криму. На початку XX ст. в Україні було близько 130 чеських поселень, а кількість чехів становила близько 65 тис. осіб. Чимало

їх – ремісників, будівельників, пивоварів, музикантів – оселилися в містах України – Львові, Києві, Житомирі та ін., сприяючи розвитку передового промислового виробництва та культури власною сумлінною працею. У роки Першої світової війни та під час революційних подій в Україні саме Київ став одним із осередків національно-визвольного руху чехів та словаків за створення незалежної Чехословацької держави. З місцевих чехів у серпні 1914 р. був організований батальйон російської армії – «Чеська дружина», яка стала першоосновою Чехословацького корпусу (легіону), що відіграв помітну роль у революційних подіях 1917-1918 рр. у Росії і становленні Чехословацької республіки. Чимало чеських офіцерів були в Українській Галицькій армії ЗУНР. У міжвоєнні роки в УРСР та Криму проживало 17,5 тис. чехів, яких уряд Чехословаччини розглядав як «піонерів чехословацького народногосподарського і культурного життя» та посередників у чехословацько-українських господарських взаєминах й надавав їм усіляку підтримку. Значною частиною чехів (близько 30 тис. осіб), які жили на українських землях у міжвоєнні роки, були чеські службовці, військові, торговці, підприємці й колоністи на Закарпатті, що входило в ті роки до складу ЧСР. Під час Другої світової війни українські чехи підтримали заходи із створення чехословацької військової частини, вступивши у 1944 р. до Чехословацької військової бригади на чолі з Л. Свободою, яка брала участь у визволенні низки міст та населених пунктів України, зокрема Києва. Нині через різні причини, розкриті у нарисі, кількість чехів в Україні зменшилася до 6 тис. осіб, втім чеські громади мають свої товариства у багатьох містах країни та власною діяльністю сприяють поглибленню українсько-чеських взаємин [9, с. 535-537].

Одним із великих тематичних блоків «ЕІУ» є статті-гасла про основні події міжнародного життя та міжнародних відносин, що містять відомості про війни, міжнародні конференції, договори та угоди, основні міжнародні організації та інституції тощо, які стосуються України або «українського питання». Щодо війн, то лише польсько-московським, польсько-російським, польсько-радянським та російсько-турецьким війнам з українською рефлексією в «ЕІУ» присвячено близько двадцяти ґрунтовних нарисів. Окрім участі України та українців у Першій, Другій світовій та Великій Вітчизняній війнах, значні українські сюжети присутні у статтях «Афганська війна 1979-1989 рр.», «Війна 1812 р.», «Кримська війна 1853-1856 рр.», «Східна війна 1853-1856 рр.» та ін. В останній із вищеназваних статей, розкриті причини і характер Кримської (Східної) війни, основні її етапи та події і висвітлюється участь у ній українців, зокрема, бойові дії у Криму й безпосередньо в обороні Севастополя сформованих в Україні Волинського, Житомирського, Кременчуцького, Одеського, Подільського, Полтавського та Чернігівського полків, а також розгортання наприкінці війни на українських землях антиурядового селянського руху [10, с. 351-356].

В цьому ж блоці статей знайшли відображення важливі міжнародні конференції й конгреси, рішення яких мали певне відношення до України чи окремих українських земель («Берлінська (Потсдамська) конференція 1945 р.», «Віденський конгрес 1814-1815 рр.», «Карловицький конгрес 1698-1699 рр.», «Паризька мирна конференція 1919-1920 рр.», «Сан-Франциська конференція 1945 р.», «Тегеранська конференція 1943 р.» та ін.). У гаслі «Белградська конференція 1948 р.» зазначається активна участь у роботі конференції з питань післявоєнного врегулювання міжнародно-правового режиму р. Дунай української делегації на чолі із заступником голови Ради Міністрів УРСР А. Барановським [2, с. 248]. А в ґрунтовній статті «Кримська конференція 1945 р., Ялтинська конференція 1945 р.» розглядається хід і питання, що обговорювалися на цій зустрічі лідерами країн «Великої трійки», рішення якої започаткували Ялтинську систему міжнародних відносин. Також наголошується, що «для України знаковість Кримської конференції полягає у формуванні її західного кордону та посиленні в ній етнічного фактора» і, що рішення та домовленості, досягнуті на конференції, «зумовили вихід УРСР на міжнародну арену й майбутню її участь у заснуванні ООН» [10, с. 358-360].

Участь української делегації на чолі з Д. Мануїльським у міжнародному дипломатичному форумі, покликаному підготувати тексти мирних договорів учасників антигітлерівської коаліції із союзниками нацистської Німеччини у Другій світовій війні, досить детально висвітлюється у статті «Паризька мирна конференція 1946 р.». В ній підкреслюється, що «участь у Парижській мирній конференції – важлива віха в історії розвитку української дипломатії після II світової війни. Внаслідок цього у світі було визнано роль України в розгромі фашизму в Європі, завершилося правове оформлення об'єднання етнічних українських земель у межах УРСР» [7, с. 65-66].

Значна кількість гасел «ЕІУ» присвячена висвітленню змісту й значення міжнародних договорів та угод, що стосувались України або окремих українських земель («Варшавський договір 1955 р.», «Договір між СРСР і Республікою Польща про радянсько-польський державний кордон 1945 р.», «Договір між СРСР і Чехословацькою республікою про Закарпатську Україну 1945 р.», «Договір про поширення Рапальського договору 1922 р. на союзні з Російською республікою СФРР 1922 р.», «Договір про режим радянсько-румунського кордону 1961 р.», «Парижські мирні договори 1947 р.», «Радянсько-німецькі договори 1939 р.», «Російсько-польський договір 1768 р.», «Сен-Жерменський мирний договір 1919 р.» та ін.). Останній із перерахованих договорів був одним із п'яти міжнародних актів, укладених на Парижській мирній конференції 1919-1920 рр., що визначили підсумки Першої світової війни і був підписаний 10 вересня 1919 р. між державами Антанти та Австрією. Згідно нього всю Буковину було включено до складу Румунії, а Закарпаття – «територію русинів на південь від Карпат» – приєднано до Чехословаччини, що суперечило вимогам Буковинського народного віча (3 листопада 1918 р.) та

рішенням Всенародних зборів угорських русинів (21 січня 1919 р.) про з'єднання цих українських земель з Українською державою [5, с. 531].

Враховуючи, що Україна нині є членом 68 міжнародних організацій та більш ніж 100 їх постійних чи тимчасових органів, а також приєдналась до багатьох міжнародних декларацій, конвенцій, меморандумів та хартій, в цьому тематичному блоці «ЕІУ» йдеться про історію заснування та головну мету й напрями діяльності міжнародних організацій та характеристику основних положень важливих міжнародних конвенцій («Всесвітня організація охорони здоров'я», «Загальна декларація прав людини 1948 р.», «Європейська хартія регіональних мов або мов меншин 1992 р.», «Міжнародна організація праці», «Міжнародне агентство з атомної енергії», «Міжнародний валютний фонд», «Міжнародні пакти про права людини», «Міжнародні регіональні організації», «Нарада з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ)», «Організація Об'єднаних Націй», «Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС)», «Рада безпеки Організації Об'єднаних Націй (РБ ООН)», «Рада Економічної Взаємодопомоги (РЕВ)», «Співдружність незалежних держав» та ін.). У гаслі «Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації» зазначається, що ця конвенція, схвалена Генеральною Асамблеєю ООН 21 грудня 1965 р., була підписана УРСР 6 березня 1966 р., але ратифікована Президією ВР УРСР лише 21 січня 1969 р. з таким застереженням: «Українська Радянська Соціалістична Республіка заявляє, що положення пункту 1 статті Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, згідно з яким ряд держав позбавляється можливостей стати учасниками цієї Конвенції, носить дискримінаційний характер, і вважає, що Конвенція відповідно до принципу суверенної рівності держав повинна бути відкритою для участі усіх зацікавлених держав без будь-якої дискримінації і обмеження» [11, с. 704-705].

Складний й досить тривалий процес приєднання України до універсальної правової системи регулювання міжнародної торгівлі, яка бере свій початок від Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1947 р. (ГАТТ), висвітлюється в гаслі «Світова організація торгівлі». Україна подала заявку на вступ до СОТ навесні 1992 р. та отримала статус спостерігача організації у 1994 р., але лише у травні 2007 р. Верховна Рада України прийняла закони, які відкрили національну економіку для зовнішньої конкуренції. 16 травня 2008 р. Україна офіційно стала 153 членом Світової організації торгівлі, після чого було розпочато складний процес реалізації програми адаптації національної економіки України до умов членства в СОТ, що розглядається в гаслі [5, с. 478].

Однією із важливих і яскравих граней історичного буття українського народу є його міжнародні зв'язки і зовнішньополітична діяльність України. Адже зовнішньополітична діяльність, опрідметнена сферою дипломатії, є невід'ємною та важливою складовою функціонування будь-якого державного організму, починаючи з його архаїчних форм і до найрозвинутіших модерних

держав як політичної форми організації життя суспільства, обов'язковим атрибутом незалежної держави (поряд з наявністю певної території, кордонів, етносу, мови, публічної влади, монетарної та податкової системи тощо).

Тому в «ЕІУ» окремим сюжетним блоком ґрунтовно представлені зовнішньополітичні, торговельно-економічні, суспільно-політичні, культурні відносини і діяльність дипломатичних служб існуючих у різні часи державних утворень на території сучасної України таких як: Давньоруська держава – Київська Русь, Галицько-Волинська держава – спочатку князівство, згодом королівство, суспільно-політичне утворення українського козацтва – Запорізька Січ, феномен держави Богдана Хмельницького з самоназвою «Військо Запорозьке», згодом Україна, Лівобережна та Правобережна Гетьманщина після втрати державно-територіальної цілісності у XVIII ст., Українська Народна Республіка (УНР) часів Центральної Ради, Українська Держава гетьмана Павла Скоропадського, УНР часів Директорії, Західно-Українська Народна Республіка, УСРР і УРСР, Карпатська Україна 1938-1939 рр. і, нарешті, Україна після проголошення Акту про державну незалежність 24 серпня 1991 р. Ці вузлові віхи на шляху державотворення українського народу супроводжувалися активною, хоча й неоднозначною за ефективністю й оцінками зовнішньополітичною й дипломатичною діяльністю, що знайшло всебічне висвітлення на сторінках «ЕІУ» та стало не лише надбанням українського суспільства й громадськості, але й вагомим чинником сучасного українського державотворення.

Кожен із цих періодів (форм) національної державності означений специфічним міжнародним становищем України і особливим характером її зовнішньої політики та дипломатії, чи окремих її регіонів і частин, які існували відносно самостійно або у складі інших держав. Про це переконливо свідчить зміст таких узагальнюючих статей як «Дипломатія Київської Русі», «Дипломатична служба Богдана Хмельницького», «Дипломатичні представництва, місії та консульські установи українських урядів 1917-1920 рр.», «Дипломатія Української СРР 1920-1922 рр.», «Дипломатична служба УРСР», «Дипломатична служба України» та деякі інші гасла. Активні дії на зовнішньополітичному відтинку, які супроводжувалися укладанням угод і договорів, династичних шлюбів та обмінами посольств, демонструвала Київська Русь (гасло «Договори Київської Русі з Візантією»). Дипломатію Української козацької держави під проводом Б. Хмельницького очолювали і здійснювали органи її військової організації – Рада генеральної старшини, Генеральна військова канцелярія та особисто гетьман (гасла «Договірні статті українських гетьманів» та «Рада Генеральної старшини»). Тривала від гетьманських часів перерва у формуванні самостійних політичних відносин на державному рівні завершилася на початку ХХ ст. з постановом українських урядів різного напрямку, у складі яких уперше виникли спеціалізовані зовнішньополітичні відомства, а їх першочергові зусилля зводилися до

боротьби за дипломатичне визнання своїх урядів і української державності, організації посольств, місій і консульств (гасла «Міністерство закордонних справ Української Народної Республіки та Української Держави», «Міністерство закордонних справ УСРР», «Повноважне представництво України в Німеччині», «Повноважний представник УСРР»).

Водночас ці загальні відомості про діяльність дипломатичних служб українських державних утворень доповнюються відомостями про їх конкретні зовнішньополітичні документи, акції й дії, що містяться в окремих гаслах: «Брестський мирний договір з державами Четверного союзу 9 лютого 1918 р.», «Варшавський договір 1920 р.», «Декларація дипломатичної місії УНР у Варшаві від 2 грудня 1919 р.», «Договір мирний між Українською СРР і Литовською Демократичною Республікою 1921 р.», «Договір між командуванням української Галицької армії та командуванням Добровольчої армії 1919 р.», «Договір про військовий і господарський союз між Російською СФРР та Українською СРР 1920 р.», «Договір про дружбу і братерство між Українською СРР і Туреччиною 1922 р.», «Договір Української Держави з Всевеликим Військом Донським 1918 р.», «Наради послів і голів дипломатичних місій УНР 1919-1920 рр.» та ін. В останньому із цих гасел розглядається нова організаційна форма обговорення актуальних питань зовнішньої політики Української Народної Республіки та забезпечення взаємодії українських представництв у зарубіжних країнах щодо реалізації пріоритетних завдань дипломатичної служби якими були наради послів і голів українських дипмісій, ініційовані міністром закордонних справ УНР В. Темницьким. Йдеться про причини скликання, учасників та хід обговорення актуальних зовнішньополітичних проблем на трьох нарадах, які відбулися відповідно у червні 1919 р. у Відні, серпні 1919 р. в Карлсбаді (нині м. Карлови Вари, Чехія) і в серпні 1920 р. у Відні [4, с. 171-172].

Особливо інтенсивною й багатогранною є зовнішньополітична і дипломатична діяльність незалежної України, яка встановила дипломатичні відносини і вже чверть століття розвиває двостороннє співробітництво з понад 170 державами світу. Цьому періоду міжнародних відносин України приділено значну кількість статей-гасел: «Біловезька угода про створення СНД 1991 р.», «Декларація про державний суверенітет України 1990 р.», «Декларація про основи відносин між Українською РСР і Угорською Республікою 1991 р.», «Декларація про принципи і основні напрями розвитку українсько-польських відносин 1990 р.», «Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією 1997 р.», «Закон України «Про міжнародні договори України» 2004 р.» та ін. У статті «Договори міжнародні України 1992-2004 рр.» аналізується Закон «Про міжнародні договори України» від 22 грудня 1993 р., який встановив порядок укладання, виконання та денонсації міжнародних договорів України з метою належного забезпечення цілей, завдань та принципів зовнішньої політики України, що були згодом закріплені

в Конституції України 1996 р. А одним із перших конституційних актів, схвалених Верховною Радою України 10 грудня 1991 р., став Закон «Про дію міжнародних договорів на території України», в якому було констатовано: «встановити, що укладені і належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори становлять невід’ємну частину національного законодавства України і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства». Також у статті зазначається, що вже протягом 1990-х рр. Україна встановила договірно-правові відносини з країнами всіх регіонів світу, а на початок 2004 р. договірно-правова база міжнародних відносин України складала близько 10 тис. договорів та угод різного правового статусу. Станом на 1 жовтня 2003 р. договірно-правову базу українсько-російських відносин складало 294 договори, з них 37 – міждержавних, 155 – міжурядових, 102 – міжвідомчих [3, с. 434-435].

У статті «Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору 1997 р.» розглядаються передумови укладання, зміст і значення для України цього важливого документу, підписаного Президентом України Л. Кучмою та лідерами тоді ще 16 країн-членів НАТО 9 липня 1997 р. в Мадриді. У ньому Україна визнається невід’ємною частиною Центрально-Східної Європи та ключовим фактором забезпечення стабільності на континенті в цілому, а також передбачається створення механізму регулярних політичних й військових консультацій між Україною і Північноатлантичним альянсом з питань, що становлять спільний інтерес у галузі безпеки, запобігання конфліктам, контролю за озброєнням, експорту озброєнь, боротьби з тероризмом. Хартія, наголошується в статті, сприяла активізації співробітництва України з країнами-членами НАТО в межах програми «Партнерство заради миру», національних планів і планів-дій співпраці України з НАТО, якісно новому рівню довіри та взаєморозуміння й зміцненню безпеки в Європі [9, с. 361-362].

Нині важливим є узагальнення та популяризація передумов, досвіду та практики реалізації пріоритетного євроінтеграційного стратегічного курсу України як закономірного продовження європейського вектору культурно-цивілізаційних процесів на українських землях в минулому і важливого чинника модернізації країни і демократизації українського суспільства. В «ЕІУ» предметно розкрито вплив участі України у європейських міжнародних відносинах на формування національної ідентичності українців, їх суспільно-політичну та культурну адаптацію до європейських цінностей при збереженні національної самобутності українського народу. Цьому сприяють десятки статей-гасел, присвячених висвітленню історії розгортання й сучасному стану процесу європейської інтеграції, діяльності загальноєвропейських структур й інституцій: «Договір (угода) про партнерство й співробітництво між Україною та Європейським Союзом 1994 р.», «Євро», «Європейська Економічна Комісія», «Європейська Комісія, ЄК», «Європейська конвенція про захист прав

і основних свобод людини 1950 р. та Європейський суд», «Європейська Рада, ЄР», «Європейська соціальна хартія 1961 р.», «Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р.», «Європейський парламент», «Європейський Союз, ЄС», «Євро регіон», «Рада Європи» та ін.

В історичному нарисі «Європейська інтеграція» висвітлюється складний та суперечливий соціально-економічний процес налагодження тісного співробітництва європейських держав, який є одним із проявів провідної тенденції сучасного історичного розвитку – посилення всебічної взаємозалежності держав, передусім в економічній сфері, та подальшого зближення цивілізаційно споріднених національних спільнот. Наголошується на тривалих наукових дискусіях з визначення моменту початку, географічних меж, етапів та кінцевої мети європейської інтеграції. Зазначається, що вперше цей процес набув інституційного оформлення на рівні економічної інтеграції в межах однієї галузі, коли 18 квітня 1951 р. шість держав – Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Італія, ФРН і Франція – створили Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), а в подальшому етапними подіями й рівнями інтеграції були: утворення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) і Європейського співтовариства з атомної енергетики (Євратом) та зони вільної торгівлі (1957 р.), спільний ринок (1968 р.), створення Європейського Союзу – митного та економічного союзу 12 держав-членів (1992 р.), етап конвергенції національних економік і введення єдиної грошової одиниці – євро (2002 р.), з наступним розширенням ЄС (до 28 держав-членів) та поглиблення інтеграції. Особливе місце в нарисі приділено участі України в процесах європейської інтеграції в межах багатовекторного зовнішньополітичного курсу нашої держави, який у 2005 р. було змінено новим керівництвом України на її прискорене приєднання до процесів європейської інтеграції як беззаперечного пріоритету для неї [8, с. 95-96].

У гаслі «Європейський банк реконструкції та розвитку» поряд із загальною характеристикою цієї міжурядової фінансової організації, створеної у 1990 р., теж виділяється сюжет про членство України в ЄБРР з 1994 р. і його конкретні результати [8, с. 98-99]. Подібні сюжети про членство або взаємодію України з європейськими структурами й інституціями містяться і в інших гаслах «СІУ».

Як відомо, впродовж значного періоду своєї історії Україна була не суб'єктом міжнародних відносин і зовнішньої політики, а її об'єктом, коли доля українських земель та їх населення залежала від волі і політики інших держав та імперій. Втім у такі бездержавні часи, не переривалися міжнародні зв'язки українського народу – торговельно-економічні та культурні, які здійснювалися на рівні громадськості, окремих діячів й представників культури, науки, духовенства та підприємництва. До «нетрадиційної» дипломатії вдавалися й державні мужі середньовіччя, делегуючи за кордон зі своїми дорученнями ченців, негоціантів, купців, письменників, на посади консулів призначали найчастіше власників торговельних фірм і банків, знаних

у міжнародних ділових колах. Від України, яка впродовж різних періодів втрачала державність, її презентантами за кордоном виступали ті, хто працював у громадських організаціях, освітянських закладах й наукових установах, в економіці. В цих умовах виникають центри посередництва – різні товариства, періодичні видання, де міжнародний обмін духовними набутками й інформацією беруть на себе діячі літератури і науки. На хвилі громадських і професійних зв'язків від другої половини XIX ст. в університетах та наукових товариствах Центральної і Західної Європи пошквляються студії української літератури, мови, історії і географії, що заклали підвалини міждисциплінарної науки україністики – в Німеччині, Італії, Франції, Великій Британії, Австро-Угорщині та інших країнах. До чинників взаємодії з народами та їх культурами приєдналися масові еміграційні рухи та утворення українських діаспор, а також заснування поселень іноземних колоністів в Україні. Більш давню історію мають міжконфесійні, інтелектуально-духовні зв'язки, якими позначена поява і поширення на українських землях різних релігійних течій.

В сучасних умовах глобалізації і взаємозближення народів та держав, всеохоплюючих перетворень у світі категорія «міжнародні відносини» поповнюється новим змістом і дедалі відходить від формул, які склалися за доби панування, наприклад, монархічного принципу державного правління і окреслювали формат лише політичних і воєнно-політичних подій і явищ, тобто зосереджували увагу на зовнішньополітичній діяльності державних інституцій. Окрім політиків і дипломатів, до справ, які мають міжнародний характер, долучаються маси людей різних професій, станів, конфесій, не обтяжених взагалі державними посадами. Їх інтереси сягають торгівлі, промислового виробництва, мистецтва, літератури, освіти, науки тощо. Те, що відбувається поза міждержавними й міжурядовими угодами і протоколами, досить часто найглибше впливає на баланс й атмосферу міжнародних відносин, трансформуючись, зрештою, в імперативи політиків й державних мужів. Картину таких наслідків відображає «народна» або громадська, культурна, публічна дипломатія – публіцистичний термін, який останнім часом входить і до історіографії [12, с. 241-243].

У зв'язку з цим, не випадково кожний з томів «ЕІУ» рясніє окремими гаслами-персоналіями, присвяченими як знаним, так і маловідомим діячам, які займають ледь не половину їх обсягів. Йдеться насамперед про українських діячів, діяльність і творчі здобутки яких сягали рівня національного надбання й міжнародного визнання.

Разом з тим, значними за кількістю матеріалів в «ЕІУ» і яскравими за формою викладу є біографічні нариси про окремих іноземців – визначних людей планети (державних діячів, політиків, вчених та діячів культури), діяльність яких причетна до України, Ці нариси складають останню тематично-сюжетну групу статей, присвячених всесвітній історії і міжнародним відносинам. Гасла-персоналії можна умовно поділити на дві категорії – ті, що

стосуються діяльності історичних постатей – державних мужів й політиків (статті «Андраш II», «Антонеску Йон», «Аттіла», «Бела IV», «Бенеш Едвард», «Бжезинський Збігнев», «Бісмарк Отто», «Братіану Йон», «Болеслав I Хоробрий», «Гітлер Адольф», «Горті Миклош», «Іслам Гірей II», «Йосиф II», «Карл I Франц-Йосиф Габсбург», «Карл X Густав», «Кутузов Михайло Іларіонович», «Муссоліні Беніто», «Наполеон I Бонапарт», «Піلسудський Юзеф-Клеменс», «Ракоці Деордь I», «Рузвельт Франклін Делано», «Розенберг Альфред», «Свобода Людвіг», «Тісо Йозеф», «Фрідріх Вільгельм I» та ін.), і ті, що присвячені творчості діячів науки і культури (гасла «Арістов Федір Федорович», «Бальзак Оноре де», «Балудянський Михайло Андрійович», «Бідерман Герман-Ігнац», «Боплан Гійом-Левассер де», «Де Ля Фліз Домінік», «Коллар Ян», «Ломоносов Михайло Васильович», «Лютер Мартін», «Мейс Джейм-Ернест», «Мушинка Микола», «Палацький Франтішек», «Шафарик Павел Йозеф» та ін.).

Стаття-гасло «Масарик Томаш-Гарріг» – про не лише визначного політичного і державного діяча Чехословаччини, але й не менш відомого ученого та філософа-гуманіста. На тлі активної політичної, державницької, наукової й педагогічної діяльності Т.-Г. Масарика (1850-1937 рр.), у статті ґрунтовно висвітлюється його ставлення до «українського питання» та України. Йдеться про його співробітництво як посла з галицько-українськими депутатами австрійського парламенту у 1891-1893 рр. та 1907-1911 рр. і ставлення до українського студентства як професора Карлового університету; про його революційну діяльність у 1917-1918 рр. в Росії, зокрема в Києві і взаємовідносини з діячами Української Центральної Ради і УНР; про вплив його діяльності в еміграції на рішення Паризької мирної конференції 1919-1920 рр. щодо нових кордонів у Центрально-Східній Європі, зокрема щодо рішення про приєднання Закарпаття до новоутвореної Чехословацької Республіки; про його ставлення як першого президента ЧСР і політику чехословацького уряду на Закарпатті («Підкарпатській Русі») та її в цілому позитивні наслідки для цієї української землі; про його внесок у становлення чехословацько-українських міждержавних відносин; про його прихильне ставлення у міжвоєнні роки до численної української еміграції в Чехословаччині та про відображення «українського питання» у його величезній творчій спадщині [11, с. 543-544].

Не менш ґрунтовно у статті «Іоанн Павло II» представлені біографія та діяльність видатного Папи Римського, релігійного і політичного діяча, філософа, теолога, письменника та публіциста Іоанна Павла II (світське ім'я – Кароль-Юзеф Войтила, 1920-2005 рр.). У ній наголошується, що «як перший папа-слов'янин і перший не італієць на Апостольському престолі за 455 років, що минули від понтифікату Адріана VI, а також виходець із країни, що належала до комуністичного табору, Іоанн Павло II своїм авторитетом сприяв суспільно-політичним змінам і поваленню тоталітарних режимів у державах

Центральної і Східної Європи», а також «належачи до лідерів всесвітнього руху за мир, брав участь у вирішенні геополітичних проблем сучасності, врегулюванні міжнародних і міжетнічних конфліктів, зокрема на Близькому Сході, Балканах, у Перській затоці». Значне місце у статті присвячене зв'язкам Папи Римського з Україною: він підтримував діяльність РКЦ в Україні, сприяв легалізації у 1989 р. діяльності Української греко-католицької церкви, у апостольських листах понтифіка знаходили відгук важливі події історії України (1000-ліття хрещення Київської Русі, голодомор 1932-1933 рр. в УСРР, українсько-польський міжетнічний конфлікт періоду Другої світової війни та ін.). Іоанн Павло II налагодив дипломатичні відносини Ватикану та України (6 лютого 1992 р.) та у червні 2001 р. відвідав з офіційним візитом українську державу, де взяв участь в численних релігійно-пастирських й історико-культурних заходах у Києві, в урочищі Биківня, Бабиному Ярі та у Львові. В Україні пам'ять про святішого отця увінчано в барельєфах, встановлених на фронтонах відвіданих ним католицьких храмів Львова та Києва, на його честь названо майдан у Львові, де відбулася його зустріч з українською молоддю [8, с. 527-529].

Аналогічним чином структуровані й представлені в «ЕІУ» й інші статті-газета про зарубіжних державних і громадських діячів, істориків, літераторів, митців, науковців, діяльність і творча праця яких залишила «український» слід у всесвітній історії.

Отже, багатотомна «Енциклопедія історії України» буде корисною й цікавою для найширших читацьких кіл не лише як ґрунтовне словниково-довідкове видання з історії України, але й як важливе джерело систематизованої довідково-аналітичної інформації, у якому в доступній формі, але на відповідному науковому рівні та на основі новітніх методологій викладені ключові питання всесвітньої історії, міжнародних відносин і зовнішньої політики, найважливіші проблеми сучасності та їх вплив на історичний розвиток України.

Список використаних джерел і літератури

1. Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми / За ред. Л.О. Зашкільняк. – Львів: Львівський нац. ун-т ім. І. Франка 2004. – 405 с.
2. Енциклопедія історії України: В 10 т. / Ред. кол. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 1: А-В. – 2003. – 671 с.
3. Енциклопедія історії України: В 10 т. / Ред. кол. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 2: Г-Д. – 2003. – 511 с.
4. Енциклопедія історії України: В 10 т. / Ред. кол. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2010. – Т. 7: Мл-О. – 2010. – 713 с.
5. Енциклопедія історії України: В 10 т. / Ред. кол. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2012. – Т. 9: Прил-С. – 2012. – 929 с.
6. Енциклопедія історії України: В 10 т. / Ред. кол. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2007. – Т. 4: Кл-Ком. – 2007. – 518 с.
7. Енциклопедія історії України: В 10 т. / Ред. кол. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2011. – Т. 8: Па-Прик. – 2011. – 518 с.

8. Енциклопедія історії України: В 5 т. / Ред. кол. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2005. – Т. 3: Е-Й. – 2005. – 658 с.
9. Енциклопедія історії України: В 10 т. / Ред. кол. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2013. – Т. 10: Т-Я. – 2013. – 770 с.
10. Енциклопедія історії України: В 10 т. / Ред. кол. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2008. – Т. 5: Кон-Кю. – 2008. – 551 с.
11. Енциклопедія історії України: В 10 т. / Ред. кол. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2009. – Т. 6: Ла-Мі. – 2009. – 784 с.
12. Віднянський В. Народна (громадська) дипломатія // Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Вип. 3. Предметно-тематична частина: К-О / Відп. ред. М.М. Варварцев. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2012. – 315 с.

Віднянський С.В. Из опыта интеграции отечественной истории в мировую: проблемы всемирной истории в многотомной «Энциклопедии истории Украины».

В статье раскрывается научное, практическое и общественно-политическое значение подготовки и издания Институтом истории Украины НАН Украины многотомной «Энциклопедии истории Украины». Дается общая характеристика специфики ее построения, прежде всего содержания и логической подчиненности и взаимосвязанности тех сюжетно-тематических блоков и отдельных статей, которые касаются проблем всемирной истории. На конкретных примерах освещается степень изученности и основное содержание представленных в энциклопедии материалов об основных политических и общественных событиях и явлениях всемирной истории с акцентированием на их влиянии на судьбу украинцев и Украины, страноведческие очерки, с выделением сюжетов о взаимоотношениях определенного государства и Украины; основных событиях международной жизни и отношений и их причастности к Украине или «украинскому вопросу»; международных связей украинского народа и внешней политике Украины, а также об отдельных известных личностях (государственных деятелях, политиках, ученых, деятелях культуры), деятельность которых сопряжена к Украине.

Ключевые слова: *Украина, энциклопедия, всемирная история, международные отношения, внешняя политика, исторические личности.*

Vidnianskyi S. Based on the Experience of Integrating National History with World History: World Historical Issues Raised in Multivolume “Encyclopedia of the History of Ukraine”.

The article focuses on scientific, practical and socio-political importance of the multivolume “Encyclopedia of the History of Ukraine” compiled and published by the Institute of History of Ukraine, the Academy of Science of Ukraine. The paper estimates specific character of Encyclopedia, its structure, content and logical coherence, interrelatedness of separate thematic blocks and articles covering world history issues. The materials selected for the Encyclopedia proved to be thoroughly researched and are based on specific examples. They are mainly related to the landmark political and social events in the world history which affected the fate of Ukraine and its people. Cultural overviews place a great focus on the relations between various states and Ukraine, highlight key events in international relations and their relevance to Ukraine and the “Ukrainian Question”, spotlight foreign policy of Ukraine. Much attention is paid to outstanding personalities (state leaders, politicians, scientists, cultural figures) who left a rich legacy in the history of the country.

Keywords: *Ukraine, encyclopedia, world history, international relations, foreign policy, historical figures.*